

ня. Психологи визначили, що часто вірогідність правдоподібних подій припинюється, а неправдоподібних - перебільшується. 4. Характер тверджень про стратегії вибору поведінки. Тобто опис того, як особа, яка приймає рішення, інтегрує інформацію про корисність результатів їхньої ймовірності, і того, які правила вибору альтернатив вони при цьому використовують. 5. Опис чинників, керуючих процесом прийняття рішення (вплив навколишнього середовища, організація особистості того, хто приймає рішення, вплив соціального оточення).

У вітчизняній психології розвиток теорії рішень відбувався шляхом пошуку наукового підходу, способу наукового аналізу тих вищих форм діяльності людини, що називаються вольовою чи довільною поведінкою. Найзагальнішими "психологічними складовими" будь-якої діяльності людини, у вітчизняній психології виділяються процеси антиципації, планування, сприйняття й перероблення поточної інформації, прийняття рішення й контролю результатів [8].

Отже, уточнене й конкретизоване визначення поняття "психологічні особливості прийняття рішень" означає сукупність різниці, розбіжності якісно-кількісних характеристик наявності, виразності, специфіки прояву й взаємодії між собою психологічних компонентів суб'єкта діяльності під час її здійснення в конкретних ситуаціях. Категорія "психологічні особливості" займає досить важливе місце в системі психологічного знання й пов'язана з виявленням найбільш сутнісних характеристик психічних явищ, співвіднесених за певною передумовою. Виділені на методологічному рівні психологічні особливості процесу прийняття рішення формують суб'єктивну, цілісну - індивідуальну його характеристику. Вони також містять не тільки логічні, а й емоційні, а також інтуїтивні компоненти. Під психологічними особливостями прийняття рішень необхідно розуміти різницю, розбіжності якісно-кількісних характеристик наявності, виразності, специфіки прояву й взаємодії між собою психологічних компонентів суб'єкта діяльності при її здійсненні в конкретних ситуаціях.

Поєднання психологічних особливостей прийняття ефективних рішень у нестандартних ситуаціях проходить у системах: "психологічне-непсихологічне" - на методологічному рівні психологічного аналізу; "психологічне в ситуаціях нестандартних (або стандартних)" - на ситуаційному рівні аналізу; "психологічне в нестандартних ситуаціях, у яких прийняте рішення - ефективне (або неефективне)".

Література

1. Александров Е.А. Основы теории эвристических решений. - М.: Сов. радио, 1977. - 256 с.
2. Психология управления / А.М. Бандурка, С.П. Бочарова, Е.В. Землянская. - Х.: Фортуна-пресс, 1998. - 464 с.
3. Бенерджи Р.Б. Теория решения задач. - М.: Мир, 1972. - 224 с.
4. Рішення слідчого (криміналістичний, процесуальний та психологічний аспекти): Монографія / В.Д. Берназ, С.М. Смоков. - Одеса: ОЮІ НУВС, 2005. - 151 с.
5. Державне управління: Навч. посіб. / А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболенський, А.Ю. Расіна, Л.Ю. Гордієнко; За ред. А.Ф. Мельник. - К.: Знання: Прес, 2003. - 343 с.
6. Китов А.И. Психологические особенности принятия управленческих решений. - М.: Наука, 1983. - 356 с.
7. Козелецкий Ю.П. Психологическая теория решений. - М.: Прогресс, 1979. - 504 с.
8. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. - М.: Педагогика, 1984. - 364 с.
9. Піаже Ж. Избранные психологические труды. - М.: Просвещение, 1969. - 452 с.
10. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий. - М.: Высш. шк., 1984. - 127 с.
11. Тихомиров О.К. Анализ процесса решения задач // Хрестоматия по общей психологии. Психология мышления. - М., 1981. - 331 с.

Стеценко С.Г.

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри загально-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ
Надійшла до редакції 22.08.2012

УДК 343.985

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ФОРМИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Біляєв В. О.

Теорія оперативно-розшукової діяльності є фундаментом для розроблення й реформування сучасного оперативно-розшукового законодавства України. З прийняттям Кримінального процесуального кодексу й удосконаленням принципів реалізації оперативними підрозділами функцій протидії злочинності, окремі теоретичні положення оперативно-розшукової науки потребують додаткового осмислення, уточнення й розвитку. У зв'язку із цим набуває додаткової актуальності наступне висловлювання: "Теоретичне осмислення оперативно-розшукової діяльності - це єдина можливість забезпечення не інтуїтивного, а свідомого й тому більш успішного застосування відповідних заходів і методів при вирішенні практичних завдань" [1, 7].

Метою статті є теоретичний аналіз організаційно-тактичних форм оперативно-розшукової діяльності (далі - ОРД) з урахуванням умов реформування кримінально-процесуального й оперативно-розшукового законодав-

ства. Розробленню теоретичних основ ОРД в різні часи були присвячені праці О.М. Бандурки, Б.І. Бараненка, В.А. Бірюкова, А.С. Вандишева, Д.В. Гребельського, О.Ф. Долженкова, В.П. Захарова, І.П. Козаченка, М.В. Корнієнко, А.Н. Лекаря, Д.Й. Никифорчука, В.Д. Пчолкіна, М.М. Перепелиці, І.В. Сервецького, О.П. Снігерьова, І.Р. Шинкаренко та ін. Зазначеними науковцями досліджувались організаційно-тактичні форми протидії злочинності й було сформульовано вчення про форми ОРД. Ці положення в умовах набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом і внесенні змін до Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" потребують подальшого наукового дослідження з метою їх уточнення й розвитку.

Теорія, як форма достовірного наукового пізнання про окремі сукупності об'єктів, є системою взаємопов'язаних переконань і доказів та містить у собі методи пояснення й передбачення даної предметної сфери.

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧІЙ ЧАСОПИС**

Теорія ОРД ґрунтується на положеннях загальних юридичних наук, що мають значну кількість відправних філософських положень і спираються на загальні філософські категорії. Теорії спеціальних юридичних наук, зокрема теорія ОРД, відштовхуються від цих загальних положень, додатково формулює й використовує власні спеціальні поняття й категорії, що формують основу подальших нормативно-правових і організаційно-тактичних розроблень з метою забезпечення оперативно-розшукової практики [2].

Теорію ОРД необхідно розглядати як різновид процесу пізнання об'єктивної дійсності, закономірностей, які формуються у сфері оперативно-розшукової роботи, процесу діалектичного відображення предметів, явищ матеріального світу у свідомості суб'єктів і об'єктів такої діяльності. За своєю ґносеологічною, пізнавальною сутністю вона не відрізняється від інших наук, адже, як справедливо зазначав І.П. Козаченко: "...ОРД є частиною юридичної науки. Вона розробляє теорію ОРД, вивчає чинне законодавство в цілому й практику його застосування..., метою цього є - пізнання соціальної й правової суті ОРД, її призначення в суспільстві та правоохоронній сфері..." [3; 4, 77].

Об'єктивний взаємозв'язок між емпіричною базою ОРД та її теоретичним осмисленням, визначає актуальним використання загального методу наукового пізнання з метою визначення й розвитку основних положень і понять цієї сфери. Тому ефективність і дієвість наукових досліджень у сфері ОРД визначається повноцінністю використання загальнонаукових методологічних досліджень [1, 16]. Це потребує використання діалектики, яка, як система категорій, є логікою теоретичного мислення, бо одночасно виступає як загальний метод побудови будь-якої наукової теорії. Отже, діалектика виступає методологією будь-якої конкретної науки, зокрема ОРД [5].

Загальною теорією науки є система основних ідей певної сфери знання, що максимально охоплює відображення предмету цієї науки в його прямих і посередніх зв'язках. Приватна ж наукова теорія окремої науки відноситься не до усього предмету цієї науки, а до однієї зі сторін її об'єкту, тобто до частини предмету. Така наукова теорія є розділами, частинами, структурними підрозділами загальної наукової теорії. У зв'язку із загальною теорією конкретної науки приватні наукові теорії можуть її випереджати або ж, навпаки, породжуватися останньою. Як правило, ці процеси поєднуються шляхом виникнення на базі приватних теорій загальної теорії, що їх охоплює (етап, співвідносний моменту становлення науки як самостійної галузі знання) і виділення із загальної теорії нових приватних теорій [6, 13]. Отже, оперативно-розшукова наука як повноцінна галузь знання складається з окремих теоретичних положень, що об'єднуються в загальному розумінні - теорію ОРД.

Окремою частиною оперативно-розшукової науки є вчення про форми ОРД. Зміни до законодавства, а також розвиток оперативно-розшукової практики потребують розвитку й уточнення положень, що розкривають зміст окремих форм ОРД відповідно до сучасних нормативно-правових вимог. Порівняльний аналіз змін до законодавства й положень, що сформульовані в теорії ОРД сприяє з'ясуванню прогалин і недоліків правового реформування з метою їх усунення. Теорія ОРД, як і будь-яка інша теорія, знаходиться в постійному пошуку й розвитку. Її категоріальний апарат доповнюється новою термінологією, завдяки чому розробляються й об-

ґрунтуються нові теоретичні положення. Важливе значення при цьому має однозначне трактування ключових понять, адже визначення юридичних понять "це не якась казуїстика чи схоластика, а, навпаки, надзвичайно важлива наукова й практична справа, якщо згадати, що за всім цим стоять живі люди, їх діяльність, благополуччя, а іноді й життя" [7, 407].

Правовий стан суб'єктів, що здійснюють ОРД, визначається присутністю формальних і матеріальних підстав для проведення певних оперативно-розшукових дій або заходів. Виникнення правових підстав для комплексного використання оперативно-розшукових заходів з метою протидії злочинності виникає лише після ретельної перевірки оперативно-розшукової інформації або з початку досудового розслідування. Можливість повноцінного чи обмеженого використання можливостей оперативних підрозділів визначає принципово відмінні за своєю організаційно-тактичною суттю способи організації ОРД. Особливості організації й тактики проведення ОРД й особливе правове положення її суб'єктів залежно від певної стадії оперативно-розшукового процесу визначається поняттям форми ОРД.

Оперативно-розшукова наука вивчає, переважно, особливості негласної, не процесуальної діяльності оперативних підрозділів. Особливістю такої діяльності є те, що вона може здійснюватись не тільки у зв'язку з учиненням чи підготовкою вчинення злочину, а й у порядку роботи, спрямованої на виявлення раніше невідомої інформації про осіб, факти й об'єкти матеріального світу, що становлять оперативний інтерес. Об'єктивне існування певних юридичних підстав для застосування тих чи інших заходів, що здійснюються з метою виявлення, фіксації й використання оперативної інформації, визначає можливість використання відмінних між собою способів організації оперативно-розшукових дій.

Спираючись на філософію, що визначає поняття форми як способу організації й існування предмета, процесу, явища [8], під формою ОРД необхідно розуміти специфічний спосіб організації оперативно-розшукових заходів з метою вирішення завдань протидії злочинності. Ураховуючи, що оперативно-розшукові заходи передбачають певні особливості їх проведення залежно від оперативно-тактичної ситуації, в оперативно-розшуковій науці закріпилося поняття оперативно-тактичної форми. Найпоширенішою в спеціальній науковій літературі є думка, що ОРД здійснюється в організаційно-тактичних формах: оперативного пошуку, оперативно-розшукової профілактики, оперативного розроблення, оперативно-розшукового супроводження процесу досудового слідства [9].

Згідно з іншою позицією, поняття форми набагато вужче від поняття виду й тому для більш об'єктивної розмежувальної характеристики складних динамічних процесів, що відбуваються в ОРД оптимальнішим у межах понятійного апарату науки ОРД є використання поняття виду ОРД. ОРД ОВС має складатись з таких видів діяльності: оперативний пошук; оперативна перевірка; оперативне спостереження; агентурна розробка; оперативний розшук [10]. До останньої думки можна приєднатися лише частково. Так, не вбачаючи принципових відмінностей у використанні поняття форми або виду, не можна погодитись з наведеною класифікацією видів ОРД, адже оперативний пошук супроводжується перевіркою й накопиченням отриманих відомостей, а поняття оперативного спостереження, виходячи з лексичного тлумачення цього

словосполучення, можна трактувати як у широкому, так і у вузькому розуміннях, що не відповідає потребі становлення уніфікованого категоріального апарату оперативно-розшукової науки. Проте, враховуючи, що позиція про необхідність використання поняття форми набула поширення в оперативно-розшуковій науці, доцільнішим є використання саме цієї категорії.

Загальними підставами класифікації організаційно-тактичних форм ОРД є привід початку проведення оперативно-розшукових заходів, особливості їх організації й тактики, а також специфічні завдання, що вирішуються в рамках її конкретної форми [11]. До вказаних якостей додатково відносять:

- підстави для початку проведення оперативно-розшукових заходів у межах кожної форми;
- завдання й кінцеву мету;
- організація діяльності у вказаних формах ОРД;
- тактику проведення оперативно-розшукових заходів;
- основні напрямки використання даних відносно вказаних форм;
- підстави для припинення застосування оперативно-розшукових заходів;
- документи, що є носіями інформації про результати здійснення ОРЗ у межах окремої організаційно-тактичної форми [10, 104-105].

Слід зазначити, що в межах організаційно-тактичних форм ОРД реалізується комплексний характер оперативно-розшукових заходів, враховуючи взаємопов'язаність яких, необхідно визнати певну наступність і взаємне проникнення таких форм. Як приклад цього, можемо зазначити на те, що оперативно-розшукові заходи в процесі оперативного пошуку можуть переходити в заходи з оперативного розроблення, які згодом продовжуються оперативно-розшуковим супроводження процесу досудового слідства. Проте реформування оперативно-розшукового законодавства потребує суттєвих уточнень щодо визначення й розмежування таких форм, як оперативне розроблення й оперативно-розшукове супроводження процесу досудового слідства. Так згідно з нормами Кримінального процесуального кодексу України й змінами, які відповідно до цього мають бути внесені до Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", необхідно відзначити наступне.

1. Відповідно до законодавства, що запроваджується, оперативні підрозділи не зможуть здійснювати оперативне розроблення щодо встановлених і невстановлених осіб, які вже вчинили злочин. При отриманні раніше невідомої інформації про вчинення злочину, має розпочатися досудове розслідування, що виключає можливість заведення оперативно-розшукової справи й проведення оперативного розроблення. Отже, при наявності даних про вчинення злочину (встановленою чи не встановленою особою) новим законодавством уже не передбачена можливість здійснення оперативно-розшукової протидії злочинній діяльності у формі оперативного розроблення. Це, безумовно, значно звужує можливість для оперативно-розшукової протидії злочинності.

2. Чинні нормативні вимоги визначають можливість здійснення ОРД після порушення кримінальної справи у формі оперативно-розшукового супроводження досудового слідства. Відповідно до ст. 214 Кримінального процесуального кодексу досудове розслідування починається після подання заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або після виявлення об'єкта, що можуть свідчити про вчинення криміналь-

ного правопорушення. Після початку кримінального провадження, ОРД можлива лише у формі оперативно-розшукового супроводження досудового слідства. Проте новим законодавством не передбачається можливість заведення для цього оперативно-розшукової справи. Незрозумілим убачається також правовий статус оперативного працівника як суб'єкта ОРД, адже після початку кримінального провадження за фактом вчиненого злочину зникають підстави для здійснення ОРД, адже згідно з новою редакцією ст. 6 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" підставами для цього є лише наявність достатньої інформації про злочин, що готується чи осіб, які його готують.

Отже, необхідно зазначити, що проаналізовані законодавчі зміни заперечують наявність правових підстав для оперативно-розшукової протидії злочинності у формі оперативно-розшукового супроводження досудового розслідування. Можливості пошуку й фіксації фактичних даних про протиправну діяльність у формі оперативного розроблення значно звужуються, адже можуть бути спрямовані лише на попередження злочину.

Література

1. Лекарь А.Г., Вольнський А.Ф., Гребельський Д.В., Самойлов В.Г. Методологические проблемы теории оперативно-розыскной деятельности ОВД // Актуальные проблемы ОРД ОВД. - К.: Труды Киевской высшей школы МВД СССР, 1976. - С. 14-15.
2. Строгович М.С. Философские основы юридической науки // Тезы докладов и сообщений на межвузовской конференции по теоретическим и методологическим проблемам правовой науки. - Кишинев, 1965. - С. 22-26.
3. Белкин Р.С. Криминалистика и теория оперативно-розыскной деятельности: Сборник научных трудов Омской ВШМ. - 12-й вып. - Омск, 1973.
4. Козаченко І.П. Основні напрямки теоретичних та практичних досліджень в оперативно-розшуковій діяльності // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. - 2000. - № 4 (Т). - С. 75-78.
5. Туровский М.В. Диалектика как метод построения теории // Вопросы философии. - 1965. - № 2. - С. 55.
6. Белкин Р.С. Криминалистика. Проблемы, тенденции, перспективы. Общая и частная теории. - М.: Юридическая литература, 1987.
7. Венгеров А.Б. Теория государства и права: Учебник для юрид. вузов. - М.: Новый юрист, 1998. - 432 с.
8. Философская энциклопедия. - М., 1970. - С. 383.
9. Перепелиця М.М., Шинкаренко І.Р. Оперативно-розшукове супроводження кримінального судочинства і судового розгляду // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ. - 1998. - № 3.
10. Шульц К вопросу о развитии понятия в теории ОРД. Проблемы сов. орг. и тактики ОРД ОВД. - М., 1988.
11. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: Загал. част.: Підручник / Е.О. Дідоренко, І.П. Козаченко, Я.Ю. Кондратьев та ін.; Під заг. ред. Л.В. Бородича. - Луганськ: РВВ ЛІВС, 1999. - Т. 1. - 390 с.
12. Душечко Г.О. Організаційно-тактичні основи реалізації оперативно-розшукової інформації на стадії порушення кримінальної справи: Дис... канд. юрид. наук. - Х.: НЮА, 2001.

Біляев В.О.

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності Донецького юридичного інституту
Надійшла до редакції 24.08.2012